

Omröstning med enkel och kvalificerad majoritet

Omröstning i kollektiva angelägenheter kan avgöras genom enkel eller kvalificerad majoritet. I denna artikel diskuterar Bengt Höglund omständigheter som är relevanta för ett val mellan dem.

Inledning

Omröstning har av ålder varit en grundläggande beslutsform i frågor som berör stora kollektiv liksom avtal varit grundläggande i frågor som berör två eller ett fåtal individer. På ett allmänt sätt svarar detta mot samhällets politiska sektor med beslut i kollektiva angelägenheter av olika karaktär och dess marknadssektor med beslut i ekonomiska frågor av mer eller mindre privat karaktär. Utvecklingen mot blandekonomi har inneburit en utvidgning av den politiska sektorn och därmed att en ökad mängd ekonomiska frågor avgörs genom omröstning. Egenskaper hos omröstning har därför kommit att tilldra sig ett växande intresse. De har fått särskild aktualitet genom att James Buchanan, som ägnat sig åt dessa frågor, erhöll Nobelpriset i ekonomi 1986.

Omröstning måste kombineras med en regel som fastställer det minsta antal röster ett förslag skall ha för att antas, således en regel om minsta vinnande Ja-koalition. Tre grupper av regler är aktuella vid omröstning om ett förslag eller om två alternativa förslag.

Professor BENGT HÖGLUND är verksam vid Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet. Han har de senaste åren arbetat med problem som gäller beslutsmekanismer inom blandekonomin.

- En är enkel majoritet, innebärande att ett förslag som får mer än hälften av rösterna antas.
- En annan grupp är regler om kvalificerad majoritet för att ett förslag skall antas, vilket innebär att status quo får en gynnad ställning. Enighet är extremfallet inom denna grupp.
- En tredje grupp är regler om att en minoritet av bestämd omfattning räcker för att ett förslag skall antas. Status quo får en missgynnad ställning.

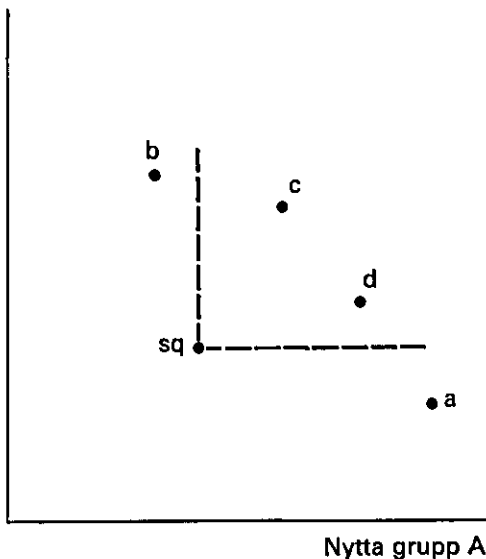
Syftet med denna artikel är att diskutera omständigheter som är relevanta vid ett val mellan sådana regler. Utgångspunkt tas i ett samhälle, vars medlemmar skall besluta i en följd av kollektiva angelägenheter. Samhällsmedlemmarna har olika önskemål beträffande vilka åtgärder som skall vidtagas. Man är ense om att beslut skall ske genom omröstning och man skall genom ett konstitutionellt beslut avgöra vilken omröstningsregel som skall gälla.

Framställningen begränsas till att avse enkel och kvalificerad majoritet vid omröstning om ett förslag som kan antas eller förkastas.

Problemet

Följande diagram illustrerar det problem som skall behandlas:

Nytta
grupp
B

Vi tänker oss ett samhälle med två grupper av individer, där samtliga individer inom varje grupp har identiska nyttofunktioner. Samhället befinner sig i en situation sq (status quo) och kan förflytta sig till någon av situationerna a-d med de konsekvenser för individernas nytta som anges i diagrammet. Beslut härom sker genom omröstning. Varje individ röstar och styrs därvid enbart av den egna privata nyttan. Omröstning kan avgöras antingen med enkel majoritet eller med krav på enighet.

Vid krav på enighet kommer endast förslag som c eller d att antas. Grupp A kommer att rösta Nej till b och grupp B Nej till a. Ingen behöver få en sämre situation än den han har i status quo. Enighet garanterar därmed att varje förändring är vad som brukar kallas Pareto-sanktionerad. Det innebär att totalresultatet för hela kollektivet blir en vinst. Det kan man vara säker på utan att väga samman de enskilda individernas nyttoförändringar.

Vid krav på enkel majoritet kan förutom c och d även sådana förslag som a och b komma att antas. Om a antas gör grupp A en vinst och grupp B en förlust, om b antas är rollerna ombytta. Omröstningens resultat behöver ej vara Pareto-sanktionerat. För en bedömning av huruvida totalresultatet för hela kollektivet innebär en vinst eller förlust krävs en sammanvägning av de enskilda individernas nyttoförändringar.

Diagrammet illustrerar hur beslut i resursanvändningsfrågor i allmänhet har både en fördelnings- och en allokeringsspekt. I de fall då omröstningen gäller en ren fördelningsfråga är det oundvikligt att vinst för en individ innebär förlust för någon annan, och i allmänhet kommer en vinst för en majoritet att innebära förlust för en minoritet. När omröstningen gäller en fråga med allokeringsspekter kommer effektivitetssynpunkter med i bilden. Det kan då uppfattas som ett allmänt intresse att varje förändring från status quo ger en förbättrad resursanvändning i den meningen att de totala vinsterna överstiger de totala förlusterna, samtidigt som det är väsentligt hur dessa vinster och förluster fördelas.

Den förlust som vid enkel majoritet kan drabba en deltagare i omröstningen har av Buchanan och Tullock [1969] kallats en extern kostnad. Det ligger uppenbarligen i varje individs intresse att undgå en sådan kostnad, liksom det ligger i kollektivets intresse att undvika resultat som innebär en total nettoförlust. Ett sätt att uppnå detta är att varje individ har ett individuellt veto eller med andra ord att man tillämpar regeln om enighet. Buchanan och Tullock utvecklar denna tanke och kommer fram till att just regeln om enighet bäst svarar mot den enskilda individens och kollektivets intresse. Endast kostnaden för att genom en förhandlingsliknande procedur komma fram till enighet är ett hinder.

Enighet är en garanti för att inget beslut skall gå en emot, men enighet är sam-

tidigt ett hinder som gör det svårare att få igenom sådana beslut som skulle gagna en. Vid en regel om enkel majoritet riskerar visserligen den enskilde individen att förlora då han tillhör en minoritet, men han har också chansen att vinna då han tillhör en majoritet. I diagrammet illustreras detta av grupp A som vid enkel majoritet löper risken att förslag sådana som b antas men också har chansen att förslag sådana som a antas, där b är sämre och a bättre för gruppen än vad den kan uppnå vid full enighet.

Allmänt gäller att en ökning av kravet på vinnande majoritet minskar risken att förlora då man röstar Nej, men också chansen att vinna då man röstar Ja. För att avgöra vilken storlek på vinnande majoritet som bäst svarar mot den enskildes och kollektivets intresse måste en avvägning ske mellan dessa båda faktorer.

En sådan avvägning blir aktuell då den enskilde tar ställning till omröstningsregeln och därvid styrs av egna önskemål beträffande kommande ärenden och deras effekter på fördelning och effektivitet.

Utfallsvärdering och röstningsbenägenhet

Utgångspunkt är alltså ett samhälle vars medlemmar skall fatta beslut i en följd av ärenden genom omröstning. Varje omröstning gäller ett särskilt förslag och status quo. Alla deltar i varje omröstning genom att rösta Ja (förslaget genomförs) eller Nej (status quo). Omröstningen innebär att en bestämd koalition röstar Ja och den komplementära koalitionen röstar Nej.

För att göra framställningen enkel skall jag behandla ett "samhälle" med fem medlemmar. Det finns då 32 möjliga sätt att bilda koalitioner. Uppmärksamheten riktas mot en särskild individ som kallas A. De 32 möjligheterna kan då delas på sex grupper med följande karaktär:

	Antal koalitionspar med A i	
	Ja-koalitionen	Nej-koalitionen
5 Ja, 0 Nej	1	0
4 Ja, 1 Nej	4	1
3 Ja, 2 Nej	6	4
2 Ja, 3 Nej	4	6
1 Ja, 4 Nej	1	4
0 Ja, 5 Nej	0	1

Gällande beslutsregel bestämmer på ett uppenbart sätt om Ja-koalitionen eller Nej-koalitionen vinner. Enkel majoritet innebär exempelvis att Ja-koalitionen vinner i de tre första grupperna och Nej-koalitionen i de tre sista.

För den fortsatta diskussionen blir två saker av vikt. Den ena är individens värdering av utfallen av omröstningen, den andra är sannolikheten för att de särskilda koalitionsparen skall bildas.

Individen har rimligen önskemål beträffande utfallen av omröstningen och jag utgår från att de kan åsättas ett där emot svarande mått, som för den typiske individen A har följande egenskaper:

- Värdet noll då Nej-koalitionen vinner (status quo)
- Positivt värde då Ja-koalitionen vinner och A röstar Ja (vinst)
- Negativt värde då Ja-koalitionen vinner och A röstar Nej (förlust)

Trots att det inte är nödvändigt för en stor del av de fall som studeras skall jag anta att utfallen för olika individer är jämförbara och kan adderas till ett totalt utfall för kollektivet.

Sannolikheten för de särskilda koalitionsparen bestäms av samtliga individers benägenhet att rösta Ja eller Nej. Dessa benägenheter kan uttryckas i form av san-

nolikheter för Ja- och Nej-röster för de enskilda individerna. Sammantagna ger dessa sannolikheter för att de särskilda koalitionsparen bildas.

Individerna förutsättes vara riskneutrala och vi bortser från kostnaderna för att komma till beslut.

Konsekvenser av utfallsvärderingar och röstningsbenägenheter

Vi kan nu studera situationer med olika värderingar av utfallen och olika benägenhet att rösta Ja eller Nej. För varje situation skall vi utvärdera hur olika regler om minsta vinnande Ja-koalition ger olika förväntade nettovärden för en enskild individ A och för hela kollektivet vid en följd av omröstningar. Dessa nettovärden ger en anvisning om vilken regel som bäst tjänar individens respektive kollektivets intresse. I stället för att för varje regel beräkna det totala nettovärdet skall jag för enkelhets skull utgå från de tidigare angivna sex grupperna av koalitionspar och för varje grupp se om nettovärdet är positivt eller negativt. Ett positivt nettovärde ger en anvisning om att det antal Ja-röster som utmärker gruppen skall vara tillräckligt för en vinnande Ja-koalition. Indirekt ger detta upplysning om det minsta antal Ja-röster som skall krävas för att en Ja-koalition skall vinna och därmed om den regel som ger största möjliga totala nettovärde åt den enskilde individen respektive hela kollektivet. Jag betraktar först problemet från individens synpunkt och därefter från kollektivets.

Individen

Den enklaste situationen är då alla har benägenhet att rösta Ja i hälften av fallen och Nej i hälften, och där vinst i omröstningen har samma (absoluta) värde som förlust. Utfallen kan då ges värdet +1 vid vinst och -1 vid förlust. Alla koalitionspar blir nu lika sannolika och i schemat över koalitionspar kan man direkt avläsa hur

ofta A kommer att tillhöra Ja-koalitionen och Nej-koalitionen. Tag som exempel gruppen med 3 Ja och 2 Nej. Det finns 10 sådana utfall, i 6 av dem kommer A att tillhöra Ja-koalitionen och i 4 av dem Nej-koalitionen. Om A är riskneutral är det gynnsammast för A med en regel som gör Ja-koalitionen till vinnare. En liknande genomgång av övriga grupper ger vid handen att den för A gynnsammaste regeln är att en koalition på 3 eller mer vinner omröstningen. Övriga individer har samma inställning. Det råder därför enighet om regeln om enkel majoritet. Samma sak gäller så länge alla har sinsemellan lika benägenhet att rösta Ja eller Nej.

Om benägenheten att rösta Ja eller Nej är olika för olika individer blir situationen annorlunda. Den individ som har en relativt låg benägenhet att rösta Ja (och relativt hög benägenhet att rösta Nej) kommer oftare än övriga individer att tillhöra Nej-koalitionen. Han eller hon får därigenom ett starkare intresse av att Nej-koalitionen vinner, vilket kan innebära en önskan om kvalificerad majoritet. Vi kan belysa detta genom att åter se på koalitionspar med 3 Ja och 2 Nej. Det finns fortfarande 10 sådana par och A tillhör Ja-koalitionen i 6 av dem och Nej-koalitionen i 4 av dem. Varje enskilt fall med A i Ja-koalitionen inträffar nu med mindre frekvens än varje enskilt fall med A i Nej-koalitionen. Detta kan uppväga olikheten i antalet. Om benägenheten att rösta Ja och Nej är olika för olika individer kan det således finnas motstridiga intressen om den regel som skall tillämpas. Den som har hög benägenhet att rösta Nej har intresse av ett krav på högt antal Ja-röster, kanske kvalificerad majoritet.

Situationen ändras också om värdet av vinst är lägre än värdet av förlust (i absoluta tal). Vi markerar detta genom att sätta värdet av vinst till +1 och värdet av förlust till -k, där k är större än 1. För en särskild individ innebär detta att han har ett starkare intresse av att kunna förhindra ett förslag som han är emot än att kunna

anta ett förslag som han är för. Frekvensen av olika koalitionspar måste nu kombineras med värderingen av utfallen. Vi kan åter se på gruppen med 3 Ja och 2 Nej. De 10 utfallen inom gruppen har samma frekvens, och en speciell individ tillhör Ja-koalitionen i 6 av fallen och Nej-koalitionen i 4 av dem. Men ett utfall då individen tillhör Nej-koalitionen har ett högre (absolut) värde än ett utfall då han tillhör Ja-koalitionen. Om relationen mellan dessa värden överstiger $3/2$ (k större än $3/2$) så är det i individens intresse att Nej-koalitionen är vinnare och att man således tillämpar en regel om kvalificerad majoritet. Innebörden är att individen är beredd att acceptera ett bestämt antal motgångar som Ja-röstare för att kunna få ett mindre antal framgångar som Nej-röstare.

Ingenting hindrar att olika ärenden har olika karaktär i det hänseende som är aktuellt här. Det innebär i så fall att individerna har ett intresse av att olika regler om Ja-koalitionens storlek tillämpas för olika ärenden. Den relativa värderingen av vinst och förlust kan naturligtvis växla inte bara mellan ärenden utan också mellan individer. Är individerna olika kan de ha skilda uppfattningar om vilken storlek minsta vinnande Ja-koalition skall ha.

Kollektivet

Ovan tog vi hänsyn till intensitet i önskemålen i så måtto att en enskild individ kunde ha olika värdering av en vinst som Ja-röstare och en förlust som Nej-röstare. Däremot togs ingen hänsyn till att olika individer kan uppvisa sinsemellan olika intensitet. Om utfallen för olika individer är jämförbara och kan adderas till ett totalt utfall för kollektivet, så är det emellertid möjligt att ta hänsyn till detta. Den fråga som då blir intressant är om en omröstning, som ju inte tar hänsyn till intensitet i önskemålen utan ger alla röster samma vikt, leder till ett positivt eller negativt totalt utfall för kollektivet.

Vi börjar med det fall då alla har sinsemellan lika intensiteter och värderar vinst och förlust lika högt. Man kan då för alla åsätta vinst värdet $+1$ och förlust värdet -1 . Det inses omedelbart att varje förslag som antas med enkel eller kvalificerad majoritet uppvisar ett positivt överskott. I båda fallen är ju antalet vinnare (med värdet $+1$) större än antalet förlorare (med värdet -1). För enkel majoritet gäller följande omvändning. Mot varje förslag som ger ett positivt överskott svarar en enkel majoritet. Detta gäller däremot ej för kvalificerad majoritet. Ett förslag kan ge ett positivt överskott utan att det antal individer som krävs för att uppnå den kvalificerade majoriteten har en positiv värdering och således utan att förslaget antas.

Vi ser nu på det fall då alla individer var för sig värderar vinst och förlust lika men har sinsemellan olika intensitet i önskemålen. Låt oss som en illustration anta att A har särskilt intensiva önskemål och att A och övriga värderar status quo, vinst och förlust på följande sätt:

A: 0, $+3$, -3

Övriga: 0, $+1$, -1 .

Antag att man följer regeln om enkel majoritet och att 3 röstar Ja och 2 röstar Nej. Förslaget kommer då att antas, men det totala värdet på utfallet är -1 ($+1 +1 +1 -3 -1$), och "samhället" kan i viss mening sägas göra en förlust. Om detta uppfattas som icke önskvärt är frågan om en annan regel kan ge ett mera acceptabelt resultat.

Ett sätt att undgå förluster sådana som denna är att kräva 4 Ja-röster för att ett förslag skall antas. Med en sådan regel skulle förslaget förkastas, man skulle stanna i status quo och utfallets värde skulle vara noll. Vidare skulle en omröstning som antar ett förslag med 4 Ja-röster ge ett positivt totalvärde även om A är den som röstar Nej. Man kan gå längre.

Genom att kräva full enighet garanteras att varje förslag som antas ger ett positivt totalvärde.

Men garantin mot förlust genom mer eller mindre kvalificerad majoritet har sitt pris. Priset är att kvalificerad majoritet kan hindra att förslag antas trots att de skulle ge positivt totalvärde. Tag åter en omröstning med 3 Ja och 2 Nej, men låt nu A vara bland dem som röstar Ja. Ett sådant förslag skulle, om det antogs, ge ett totalvärde på +3 (+3 +1 +1 -1 -1), men med ett krav på kvalificerad majoritet på 4 eller 5 röster skulle det förkastas.

Här återkommer samma omständighet som vi mött tidigare. Varje förändring av beslutsregeln får två motstridiga konsekvenser. En ökning av kravet på Ja-koalitionens storlek medför att man oftare än tidigare förkastar inte bara sådana förslag som ger ett totalt underskott utan även sådana förslag som ger ett totalt överskott. Båda dessa konsekvenser är relevanta. Fördelen med den första konsekvensen uppväger inte nackdelen med den senare. För att klara dessa problem krävs en beslutsmekanism där förslag som ger positiv nettoeffekt antas och förslag som ger negativt förkastas och det förmår inte omröstningsregeln ensam.

Om alla individer fortfarande har samma intensitet i sina värderingar men däremot värderar vinst och förlust olika får man en ny situation. Man kan belysa detta genom att för alla individer låta värdet av vinst vara +1 och värdet av förlust -k samt låta k anta olika värden. Om $k=1$ har man det tidigare fallet. Det som i första hand intresserar är hur ett växande värde på k kan medföra krav på kvalificerad majoritet och till och med enighet. Enklast ser man detta genom att teckna uttryck för det totala nettovärdet vid olika krav på minsta vinnande Ja-koalition:

Enkel majoritet (3 Ja)	3-2k
Kvalificerad majoritet (4 Ja)	4-1k
Enighet (5 Ja)	5-0k

Man ser då att för ett k större än $3/2$ ger en omröstning som resulterar i exakt enkel majoritet ett underskott för kollektivet, och för ett k större än 4 gäller samma för kvalificerad majoritet med 4 Ja-röster. Ju större värde på k, desto större anledning finns det att kräva kvalificerad majoritet och är k mycket stort - i detta enkla fall större än 4 - så kan kravet gälla full enighet.

Några resultat och kommentarer

Den allmänna bilden

Vi skall nu sammanfattande precisera några huvudresultat från den formella diskussionen samt försöka ge en tolkning och komplettering.

Uppgiften är att försöka utröna hur individer i ett samhälle kan väntas ställa sig till olika omröstningsregler, då de vet att den regel man beslutar om skall gälla för alla framtida beslut. Det har framgått att då de fattar detta konstitutionella beslut blir två särskilda förhållanden relevanta. Det ena gäller värderingen av att tillhöra en vinnande Ja-koalition respektive en förlorande Nej-koalition. Det andra gäller benägenhet att rösta Ja eller Nej till de förslag som blir aktuella.

Det är till en början klart att om individerna är lika i dessa båda avseenden, så kan ingen oenighet om omröstningsregeln uppstå. Ett konstitutionellt beslut om en sådan regel kan då fattas med enighet, och att så skall ske är en utgångspunkt för exempelvis Buchanan och Tullock.

Den formella diskussionen visar emellertid att den regel, om vilken man är enig, kan ha olika karaktär och att man kan tänka sig olika krav på minsta vinnande Ja-koalition, från enkel majoritet över kvalificerad majoritet till full enighet. Avgörande blir en avvägning mellan den vinst den typiske individen gör då han tillhör en vinnande Ja-koalition och den för-

lust han gör då han tillhör en förlorande Nej-koalition samt hur dessa vinster och förluster resulterar i ett totalt överskott eller underskott för hela kollektivet. Om vinst och förlust är lika stora, så framstår enkel majoritet som den ändamålsenliga regeln. Är vinsten däremot mindre än förlusten, så talar avvägningen för kvalificerad majoritet och i ett extremt fall för enighet.

Ingenting hindrar att olika ärenden behandlas olika. Relevant är ju ett ärendes konsekvenser för den som röstar Ja och för den som röstar Nej, således den positiva konsekvensen för den som är för ett förslag och den negativa konsekvensen för den som är emot. Olika ärenden kan ha olika karaktär därvidlag. För ett ärende där den positiva konsekvensen är liten och den negativa konsekvensen stor kan man vänta sig ett starkt allmänt intresse för kvalificerad majoritet, och ett starkare intresse ju större den negativa konsekvensen är i förhållande till den positiva. Ett extremt fall är ärenden som berör så fundamentala intressen eller rättigheter hos enskilda individer att enighet – således ett individuellt veto – framstår som det enda acceptabla.

Exogena och endogena förslag

Dessa förhållanden leder till frågan hur förslag väcks, behandlas och blir föremål för omröstning. Normalt fungerar en omröstningsregel inom ramen för en institutionell ordning, där själva omröstningen utgör slutpunkt av en beslutsprocess. Den tidigare formella analysen är så allmän att den har giltighet för olika möjligheter, men två renodlade alternativ är särskilt intressanta. Det ena är att förslagen är exogent givna och oberoende av omröstningsregeln. Det andra är att förslagen är endogena i den meningen att varje röstande har möjlighet att framlägga nya förslag och förslag till ändringar i gamla samt att överläggningar härom kan förekomma.

I alternativet med exogent givna för-

slag kan de röstande inte påverka vilka ärenden som blir föremål för omröstning. De kan emellertid göra sig förväntningar därom och om hur de själva kommer att beröras av och ställa sig till framtida förslag. Om de därvid inte har anledning vänta sig ärenden som är systematiskt inriktade mot stor skillnad mellan vinst och förlust eller mot gynnande eller missgynnande av särskilda individer och grupper, eller om de helt enkelt hyser stor osäkerhet om vilka ärenden som kommer att bli aktuella, så har man just det tidigare behandlade fallet då enkel majoritet framstår som en ändamålsenlig regel både för den enskilde och för kollektivet.

I alternativet med endogena förslag kan man vänta sig ett samband mellan omröstningsregel och arten av de förslag som kommer fram till omröstning. De som vill ha en särskild åtgärd genomförd har intresse av att utforma förslag härom så att åtgärden vinner anslutning från det antal röstande som krävs för en vinnande Ja-koalition. De är rimligen beredda att göra ändringar tills detta blir fallet. De har å andra sidan inget omedelbart intresse av att gå längre och låta åtgärden gynna även dem som hamnar i en förlorande Nej-koalition. Tvärtom blir det åtminstone kortsiktigt lönsamt att låta dessa stå för en stor del av kostnaderna. I en sådan situation kan kvalificerad majoritet bli ändamålsenlig, vilket närmare skall framgå av det följande.

Buchanan och Tullock

Buchanan och Tullock bygger implicit sin analys på förutsättningen att förslagen är endogena och tänker sig konsekvenser av ungefär den art som nyss beskrivits. Den grundläggande tanken är att vinster för en vinnande Ja-koalition inte alltid förmår uppväga förluster för en förlorande Nej-koalition. Detta beror på att beslut med enkel majoritet eller överhuvudtaget med mindre än full enighet har en tendens att ge åtgärder som visserligen ger ett över-

skott för majoriteten men också ett underskott för minoriteten, och att resultatet kan bli ett totalt underskott. I längden förlorar alla på detta. Var och en har ett intresse av att undvika detta och speciellt att komma i en situation där han röstar Nej samtidigt som ett förslag antas av en majoritet. Man har således ett exempel på tidigare behandlade fall med stort värde på k (som mått på förlust), då kvalificerad majoritet eller till och med enighet framstår som en ändamålsenlig regel. Buchanan och Tullock förordar enighet, och det enda skälet till att man inte väljer denna regel är att kostnaderna för att komma till beslut blir höga. Dessa kostnader får antas stiga med det antal Ja-röster som krävs för ett beslut. "This single decision-making rule acquires a unique position in our analysis which suggests that if costs of decision-making could be reduced to negligible proportions, the rational individual should always support the requirement of unanimous consent before political decisions are finally made." (Buchanan & Tullock, [1969], s 88.)

Wicksell

En institutionell ordning som den nyss beskrivna, med endogena förslag som anpassas så att de omfattas av en tillräcklig majoritet av de röstande, har särskild aktualitet i ekonomiska frågor. I dessa fall kan utfallen för varje individ betraktas som sammansatta av en intäkt och en kostnad så som exempelvis är fallet med en offentlig verksamhet som finansieras med skatter. Det är ett sådant fall Knut Wicksell behandlar i det berömda avsnitt i *Finanztheoretische Untersuchungen* från 1896 som har titeln "Ueber ein neues Prinzip der gerechten Besteuerung". Detta verk av Wicksell har varit en inspiration till den ovan refererade inställningen hos Buchanan och Tullock.

Wicksell behandlar problemet att genom omröstning i ett parlament besluta om offentlig verksamhet. Ett krav som

han därvid ställer är att varje förslag om en verksamhet skall åtföljas av ett förslag om dess finansiering och att varje omröstning skall gälla en sådan kombination. Varje röstande kan då bilda sig en uppfattning om hur förslagen ger honom – eller dem han representerar – en intäkt och en kostnad, och han kan rösta Ja eller Nej på basis av detta. Om omröstningen vinner den anslutning som är föreskriven, så antas förslagen och verksamheten genomföres. Om däremot en sådan anslutning inte nås, står det var och en fritt att föreslå ändringar eller tillägg, innebärande exempelvis en annan fördelning av kostnaderna. Ändringsförslagen blir föremål för nya omröstningar. På detta sätt fortsätter man tills antingen ett förslag om verksamhet och finansiering antas med föreskriven majoritet eller det framstår som omöjligt att konstruera ett förslag som uppnår denna majoritet, varvid hela ärendet förfaller.

Genom att kräva enkel eller kvalificerad majoritet av olika omfattning kan man med denna procedur åstadkomma att varje genomfört förslag uppfattas som positivt av en bestämd andel av de röstande. I princip föredrar Wicksell full enighet, ty "Die Einstimmigkeit und volle Freiwilligkeit ist zuletzt die einzige sichere und handgreifliche Garantie gegen Ungerechtigkeiten der Steuerverteilung" (Wicksell, [1896], s 114).

När Wicksell förordar enighet är det främst av rättviseskäl. Rättvisa bjuder, menar Wicksell, att ingen betalar mer för en kollektiv verksamhet än vad han anser den värd. Men enighet tillsammans med den beskrivna röstningsproceduren löser också allokeringsproblemet, något som han också poängterar. Grunden är att hänsyn indirekt tas till intensiteten i önskemålen. Av den tidigare formella diskussionen framgick bl a att regeln om enkel majoritet tagen för sig kan ge ett ineffektivt resultat i enstaka fall trots att den framstår som ändamålsenlig över en följd av omröstningar. Det inträffar då några

individer har särskilt intensiva önskemål och befinner sig i minoritet. Denna möjlighet undanröjs med Wicksells metod. Var och en har ju vetorätt och kan förhindra ett förslag som missgynnar honom själv. Om denna vetorätt utnyttjas kommer varje antaget förslag att gynna alla (eller åtminstone inte missgynna någon). Det innebär att de sammanlagda intäkterna är större än de sammanlagda kostnaderna

Enighet synes alltså vara en ändamålsenlig regel både vad gäller rättvisa och effektivitet. Men Wicksell gör två reservationer som förklarar något av den vackra bilden. Teoretiskt är regeln alltid möjlig att tillämpa, men i praktiken måste man avstå från den och nöja sig med vad Wicksell kallar relativ enighet eller med andra ord en kvalificerad majoritet "etwa von drei Vierteln, fünf Sechsteln oder gar neun Zehnteln der abgegebenen Stimmen". (Wicksell, [1896], s 117) Den andra reservationen är inte mindre allvarlig. För att den beskrivna proceduren skall ge ett rättvist resultat krävs att den rådande för-mögenhets- och inkomstfördelningen är rättvis. Om så ej är fallet måste man först vidta en revision av de bestående egen-domsförhållandena. Den nyss beskrivna röstningsproceduren i allokeringsfrågor måste alltså föregås av beslut i en fördel-ningsfråga. När det gäller vilken omröst-ningsregel som därvid skall användas är Wicksell mera vag och osäker. Hans för-hoppning att man kan göra detta på basis av en överväldigande "Volkstimmung" får väl närmast betraktas som ett uttryck för hans egen optimistiska inställning till fördelningsproblemet.

Ursprunglig contra faktisk situation

En grundläggande tanke hos Buchanan och Tullock är att ett konstitutionellt beslut sker i en ursprunglig situation, där varje individ är osäker om sin egen ställning i följden av framtida beslut och där individerna är lika i alla för konstitutions-

beslutet relevanta avseenden. Det är en fiktion som kan vara en fruktbar utgångspunkt för analyser av flera samhällsproblem. I verkligheten sker emellertid besluten i ett samhälle där olikhet förekommer. Buchanan och Tullock betonar att deras analys har liten relevans för ett samhälle med en uppdelning av folket i sociala, etniska eller religiösa grupper. Wicksell utgår i och för sig inte från en sådan ursprunglig situation, men han intar en närbesläktad inställning då han betonar att förslaget om enighet som beslutsregel förutsätter att rättvisa föreligger i status quo. I båda fallen är det alltså fråga om att tillämpa en beslutsregel i en situation som redan har vissa ideala egenskaper.

En viktig fråga är då vilken inställning till omröstningsregeln som kan väntas föreligga i ett samhälle med en redan genom tidigare beslut etablerad samhällsordning och med olikheter mellan individer och grupper. Den tidigare analysen kan ge några antydningar därom. Två omständigheter blir åter viktiga. Den ena är den enskilde individens benägenhet att rösta Ja eller Nej till de förslag som kommer upp. Den andra är hans värdering av utfallen då han vinner som Ja-röstare respektive förlorar som Nej-röstare.

En individs benägenhet att rösta Ja eller Nej har att göra med den art av ärenden som aktualiseras och hur dessa är relaterade till hans eller hennes önskemål. Man återkommer således till frågan hur förslag framkommer. Det här intressanta fallet är då de röstande själva lägger fram förslagen. Vi kan då förvänta oss en skillnad mellan dem som är "reformvänliga" i den meningen att de önskar förändringar i förhållande till status quo och dem som är "konservativa" däri att de önskar behålla den rådande ordningen. En grupp med ett starkt intresse för förändringar kan väntas aktualisera många förslag där-om, medan en grupp som är nöjd med den rådande ordningen rimligen förhåller sig mera passiv. Huvuddelen av förslagen passar alltså de reformvänliga men ej de

konservativa. De förra kommer då att ha en hög benägenhet att rösta Ja och de senare en hög benägenhet att rösta Nej. En grupp som i denna mening är mer konservativ än övriga skulle alltså ha intresse av krav på kvalificerad majoritet för att ett förslag skall antas.

Den andra grunden för olikhet mellan individer och grupper är värderingen av utfallen då man tillhör en vinnande Ja-kolalition respektive en förlorande Nej-kolalition. Den som värderar förlusten i det senare fallet som särskilt stor har anledning att önska en regel om kvalificerad majoritet. I den formella diskussionen svarar detta mot att ett särskilt stort värde på k (som mått på förlust) gäller för individen eller gruppen. Då förslagen såsom här innebär en förändring i förhållande till status quo har detta åter att göra med hur man värderar den rådande ordningen i förhållande till andra möjligheter. Den som allmänt sett värderar rådande ordning högt och andra möjligheter lågt har större anledning att önska en regel om kvalificerad majoritet än den som har en motsatt värdering. Kvalificerad majoritet ger ju en särskilt gynnad ställning åt status quo och försvårar förändringar. Sådana skillnader mellan individer och grupper

kan i sin tur ha olika grunder. Det kan gälla intressen inbyggda i den rådande ordningen med dess fördelning av egendom, förmögenhet och inkomst. Det kan också gälla olika uppfattning om vad som utgör fundamentala individuella rättigheter som man anser bör skyddas mot enkla majoritetsbeslut.

De båda fallen med å ena sidan olika värderingar av förändringar i förhållande till status quo och å andra sidan olika frekvenser av olika ärenden hänger uppenbarligen samman och verkar i samma riktning. Den som värderar förändringar högt har ju anledning att framlägga förslag där-om, medan den som värderar status quo högt inte har mycket annat att göra än att rösta Nej till de förslag som kommer upp. Den senare kommer dessutom att göra en jämförelsevis stor förlust då han förlorar som Nej-röstare. Värderingen av status quo relativt förändringar från status quo är därför på flera sätt den centrala aspekten vid valet av omröstningsregler.

Referenser

- Buchanan, J M & Tullock, G, [1969], *The Calculus of Consent*. The University of Michigan Press, Ann Arbor.
Wicksell, K, [1896], *Finanztheoretische Untersuchungen*. Fischer, Jena.